

Магістерська робота

**ЛЕОНІД ФЬОДОРОВ У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ДУМКИ:
ПИТАННЯ ЄДНОСТІ ЦЕРКОВ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ**

Студентка: Ніна Поліщук

Науковий керівник: Олег Беген,
кандидат історичних наук

Львів 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО РУХУ В РОСІЇ КІНЕЦЬ ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.....	9
1.1. Політична і релігійна ситуація в Російській імперії на кінець ХІХ – початку ХХ ст.....	9
1.2. Реакція російських офіційних кіл на розвиток греко-католицького руху.....	16
1.3. Ставлення Апостольського престолу щодо поширення «уніатизму» в Росії.....	22
РОЗДІЛ 2. ІДЕЯ ЄДНОСТІ ЦЕРКОВ У КОЛІ РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	29
2.1. Російські апологети ідеї єдності Церков у ХІХ та ХХ століттях... 29	
2.1.1. В. Соловйов та його ідея «релігійного примирення між Сходом та Заходом».....	32
2.1.2. Рід Волконських та практична діяльність щодо формування історії РГКЦ.....	37
2.1.3. М. Бердяєв та його «релігійний анархізм» і шлях до екуменізму.....	41
2.1.4. Отець М Толстой та перша громада РГКЦ.....	44
2.2. Діяльність митрополита Андрія Шептицького у справі підтримки і організації греко-католицького руху в Росії.....	46
2.3. Леонід Фьодоров і вплив Велеградських з’їздів на становлення та утвердження його екуменічної думки.....	50

РОЗДІЛ 3. ЛЕОНІД ФЬОДОРОВ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РОСІЙСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1910-1935).....	55
3.1. Поїздки Леонід Фьодорова в Росію у 1910-1914 роках.....	55
3.2. Передумови, хід та наслідки Петроградського собору Російської Греко-Католицької Церкви у 1917 році.....	63
3.3. Полемічна праця Л. Фьодорова у журналі «Слово Істини».....	67
3.4. Дискусії навколо питання власної ідентичності серед греко-католиків Росії.....	74
3.5. Арешт екзарха та ліквідація радянськими каральними органами Російської Греко-Католицької Церкви.....	78
 ВИСНОВКИ.....	 87
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
ДОДАТКИ	
ІЛЮСТРАЦІЇ	

ВСТУП

У російській філософсько-богословській думці кінця XIX та першої половини XX століть відбувалось обговорення самостійності та ідентичності Російської Православної Церкви на протигагу її синодальній травестії. Окрім того, серед прогресивних інтелектуальних кіл, частіше – серед російської інтелігенції в еміграції, все більш популярними стають питання і проблеми важливості єдності Церков. На початку XX століття в російському культурному просторі тема єкуменізму та утворення Унійної, себто Греко-Католицької Церкви, стає особливо актуальною, позаяк її прихильники проводять не тільки кулуарні дискусії, а й виносять питання Російської Греко-Католицької Церкви (РГКЦ) на окремі собори (Петроградський собор 1917 р.), опікуються створенням міцного підґрунтя задля повноправного функціонування РГКЦ (цьому передують папські енцикліки та створення папою Східного Інституту, діяльність митрополита Андрея Шептицького, спрямована на поширення унії в Росії, полеміка між прихильниками та противниками унії в релігійних виданнях Росії та Італії тощо).

Зважаючи на недостатню систематизованість матеріалу та брак його комплексного представлення щодо особливостей створення та функціонування Греко-Католицької Церкви в Росії, виникає потреба у такому дослідженні. РГКЦ розвивалася не лише завдяки священнослужителям та католицьким місіям в Росії, а й прогресивній російській інтелігенції, в лоні якої точились дискусії щодо природи, місії та діяльності Католицької Церкви в православному контексті. Для кращого розуміння суспільно-релігійного контексту зародження і формування унійної ідеї в Росії важливо коротко висвітлити розвиток російської філософсько-богословської думки у питаннях церковної єдності. На цьому тлі виникає потреба звернутися до полемічної праці екзарха РГКЦ Леоніда Фьодорова, яка, на жаль, залишається лише частково доступною для досліджень. Мова йде про філософсько-богословські

праці Леоніда Фьодорова, які він писав під час арештів. Полемічна складова потрібна для того, щоб з'ясувати не штучний характер насадження РГКЦ, а природну необхідність відкритих дискусій, які розгорнулись довкола центральних історичних проблем возз'єднання Церков Сходу та Заходу. Ці дискусії стали корисними для розвитку російської філософсько-богословської думки, яка переживала період «застою» під час діяльності Святійшого Синоду. Саме його наслідки спричинили ізоляцію Церкву Росії від впливів ззовні, цим самим обмежуючи автономність та самостійність поглядів російських богословів.

Дослідження особливостей поширення та функціонування ідей екуменізму в російському контексті початку ХХ-го століття, стає актуальним в сучасній інтерпретації проблем сприйняття ідей екуменізму в Росії кінця ХХ-го, початку ХХІ-го століття.

Мета дослідження – проаналізувати формування екуменічної думки у філософсько-богословських колах Росії на зламі ХІХ та ХХ століть, звертаючи особливу увагу на утворення і становлення РГКЦ, та на роль, яку екзарх Л. Фьодоров відіграв у цьому процесі.

Завдання:

- дослідити провідні ідеї, думки та особливості їхнього висвітлення серед російських філософів і богословів з питання єдності Церков на зламі ХІХ та ХХ століть;
- охарактеризувати погляди В. Соловйова, М. Бердяєва, Є. Волконской та інших;
- описати передумови становлення греко-католицького руху в Росії у зазначений період;
- систематизувати біографічні факти Л. Фьодорова як екзарха РГКЦ;
- проаналізувати полемічну працю Л. Фьодорова щодо особливостей шляхів досягнення єдності Церков і з приводу збереження чистоти східного обряду в РГКЦ;
- з'ясувати ставлення Апостольського престолу до поширення «уніатизму» в Росії;

- описати екуменічну діяльність митрополита Андрея Шептицького в Росії.

Об'єкт дослідження – російська філософсько-богословська думка кінця XIX-го та першої половини XX-го століть у контексті проблематики єдності Церков.

Предмет дослідження – екуменічна діяльність Леоніда Фьодорова як екзарха РГКЦ в умовах зародження греко-католицьких громад в Росії та їх переслідування; особливість формування та висвітлення екуменічних ідей серед російської інтелігенції.

Методи роботи – аналітичний, інтерпретаційний, системний, метод синтезу, критичного аналізу, статистичний та метод узагальнення. У праці буде використано методологічний принцип історизму.

Хронологічні межі – кінець XIX-го та перша половина XX-го століть. До уваги обрано саме цей часовий проміжок, позаяк на вказаний період припадає розвиток екуменічної думки в Росії, утворення перших греко-католицьких громад, їхня діяльність і репресії проти членів РГКЦ, діяльність екзарха Леоніда Фьодорова.

Географічні межі – території Російської імперії, а згодом – СРСР. Оскільки у дослідженні буде представлена діяльність російської еміграції, географія нашої роботи охопить Францію та Італію.

Бібліографія. До теми діалогу між Апостольським престолом та православною Росією раніше звертався дослідник Анджело Тамборра (*«Католицька Церква та російське православ'я. Два сторіччя протистоянь та діалогу»*), який розглядає проблему історичного протистояння та зусилля до об'єднання з боку активних громадських кіл. Праця Алексея Юдіна *«Православие и католичество: от конфронтации к диалогу»* цінна тим, що дослідник робить змогу довести, як протягом XIX-XX століть в історії Церкви прагнення до діалогу між Сходом і Заходом не зникало. Цей же автор написав одну з найбільш відомих однойменних праць про Леоніда Фьодорова, де доступним для пересічного читача публіцистичним стилем висвітлив основні етапи життя російського екзарха. Праця Міхала Вавжонека *«Екуменічна*

діяльність А. Шептицького в Росії» цінна розгорнутим спектром представлення участі митрополита А Шептицького у справі створення РГКЦ. У праці представлені не лише його погляди, але й взаємини з людьми, які брали участь у затвердженні Унійної Церкви, або були її прихильниками.

Важливими джерелами нашого дослідження є роботи Петра Волконського (*«Краткий очеркъ организации Русской Католической Церкви въ России»*, видано у Львові, 1930 р.) та Олександра Волконського (*«Католичество и священное предание Востока»*, видано у 1933р. в Парижі). Ці праці допомагають дослідити історичний розвиток подій довкола РГКЦ та розкривають основне ідейне наповнення діяльності греко-католицьких громад. Цінною є праця Юрія Аввакумова *«Митрополит Андрей Шептицький та греко-католики в Росії»*, яка містить усі документи, що стосуються історії РГКЦ від 1899 р. по 1917р. та вступну статтю автора, де він не просто подає історичну канву, але також вміщує критичний коментар-рецензію на книгу диякона Василя *«Леонид Федоров: жизнь и деятельность»*, яка раніше вважалася основною у дослідженнях історичного підґрунтя РГКЦ.

Опис праці. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку джерел та літератури, додатків та ілюстрацій.

Перший розділ – *«Історичні передумови формування греко-католицького руху в Росії кінець XIX - початок XX ст.»*. У першій частині нашої праці ми описали політичну і релігійну ситуації в Російській імперії наприкінці XIX – початку XX ст., реакцію російських офіційних релігійних та політичних кіл на розвиток греко-католицького руху, а також розглянули ставлення Апостольського престолу щодо поширення «уніатизму» в Росії, документи та енцикліки, які оприлюднювали папи того часу щодо Церкви Сходу.

Другий розділ – *«Ідея єдності Церков у колі російських та українських інтелектуалів кінця XIX – початку XX ст.»*. У цій частині ми проаналізували особливості екуменічних поглядів В. Соловйова, М. Бердяєва, Є. Волконської; звернули увагу на особливий вклад у становлення РГКЦ родини Волконських (княгиня Єлизавета, Олександр та Петро Волконські), охарактеризували

початки заснування та становлення греко-католицької громади в Москві та Петербурзі, описали діяльність одного з перших греко-католицьких священиків о. Миколая Толстого. Також, у другому розділі було розглянуто екуменічну діяльність А. Шептицького в Росії та звернено увагу на участь Л. Фьодорова у Велеградських з'їздах, а точніше – на те, який вплив ці збори мали на подальше утвердження екуменічних поглядів отця.

Третій розділ – *«Вклад Леоніда Фьодорова в інституційний розвиток Російської Греко-Католицької Церкви (1910-1935)»*. Третя частина повністю присвячена життєпису та діяльності Леоніда Фьодорова як екуменічного полеміста та екзарха РГКЦ. Детальніше розглянуто проблеми організації та наслідків Петроградського собору РГКЦ у 1917 році, а також документи, які було там затверджено. Проаналізовано шість полемічних статей екзарха в журналі *«Слово Істини»*, на основі листування з А. Шептицьким представлені основні погляди та пропозиції Л. Фьодорова щодо збереження ідентичності греко-католиків Росії за допомогою дотримання східного обряду богослужінь та побуту священослужителів і монахів.